

Timaios, převádí kontemplaci inteligibilních forem v produkci matematických určení, která konstituují duši. Prostřednictvím těchto určení pak demiurg matematizuje tělesnou skutečnost, tj. činí ji, nalikolik je to možné, uchopitelnou rozumem. V tomto smyslu lze říci, že demiurg utváří neuspořádané dění objevující se v příjemkyni tím, že se snaží uchopit je poznávací schopností, která by byla zároveň jeho vlastní a zároveň se dala aplikovat na oblast vznikání. Touto schopností je *logismos*, jehož předmětem jsou matematická jsoucna, která stojí „uprostřed“ mezi inteligibilní skutečností a světem vznikání a zanikání. Činnost demiurga tak získává povahu rozvažování podobného tomu, jakého užívají matematici.

Tento diskursivní ráz demiurgova působení – tak nepřijatelný pro Plótína – vystupuje ještě zřetelněji do popředí v podání matematika z Loker. Neboť Timaios musí s pomocí nepoměrně omezenějších – a proto též tápajících – poznávacích schopností vykonat v řeči dílo, které demiurg koná ve skutečnosti. Musí si přitom počínat, jako by sám byl demiurgem, jehož úloha spočívá v tom učinit dění pochopitelné rozumem.

CO JE TO SMRTELNÁ ČÁST DUŠE?

Timaios obsahuje rozpracovaný výklad o přirozenosti duše. Je to velmi podivuhodný výklad, zvláště pro moderního čtenáře, protože je založen na předpokladu, že existuje duše světa, která je vzorem všech lidských duší. Tomu odpovídá, že Platónův – nebo opatrněji Timaiův – výklad o přirozenosti duše, o její vnitřní struktuře, jejích pohybech a jejích funkcích, pojednává nejprve o duši světa a teprve potom o duši člověka. To, co je nejprve vypracováno v rámci analýzy světové duše, je jednoduše použito později při výkladu o lidské duši. Nicméně tento pozdější výklad není jen využitím analýzy světové duše, nýbrž představuje také její podstatné rozšíření, neboť rozlišuje mezi dvěma typy duše: nesmrtelnou a smrtelnou. Zatímco duše světa je veskrze nesmrtelná, lidská duše má podle Timaiia nejenom své nesmrtelné jádro, nýbrž také svou smrtelnou část.¹ To znamená, že pouze jedna část lidské duše má touž přirozenost, touž strukturu, tytéž pohyby a tytéž funkce jako duše světa, zatímco její druhá část nemá, jak se zdá, na úrovni universa žádný protějšek. Při výkladu o duši světa stanovuje Timaios poměrně přesně, jaká je její přirozenost, takže víme rovněž, jaká je přirozenost nesmrtelné části lidské duše. Ale na místě je otázka, zda Timaios podává také srovnatelně přesný výklad o přirozenosti *smrtelné* části duše.² Právě tuto otázku bych chtěl prozkoumat v této studii.

¹ Platón, *Tim.* 69c7–8: ἄλλο τε εἶδος ... ψυχῆς ... τὸ θνητόν.

² Srv. L. Brisson, *Le Même et l'Autre*, str. 416–420; týž, *Introduction*, in: Platon, *Timée / Critias*, str. 48–50; J.-F. Pradeau, *L'âme et la moelle. Les conditions psychiques et physiologiques de l'anthropologie dans le Timée de Platon*, in: *Archives de Philosophie*, 61, 1988, str. 489–518; T. K. Johansen, *Plato's Natural Philosophy*, str. 142–152.

I. Nesmrtelná duše

Duše světa

Připomeňme si pro začátek, jaké jsou hlavní rysy nesmrtelné duše, jak je Timaios stanovuje ve svém výkladu o duši světa. Tuto duši vyrobil demiurg ze směsi tří složek, z nichž každá je sama směsí dvou základnějších složek.³ Tyto tři prvotní páry jsou páry dvou variant nejvyšších rodů, jež známe z Platónova *Sofisty*: bytí (οὐσία), totožnosti (ταυτόν) a různosti (τὸ ἕτερον).⁴ Každý z nich má na jedné straně nedělitelnou a neproměnlivou variantu (ἀμέριστος καὶ αἰ κατὰ ταῦτὰ ἔχον [sc. οὐσία], τὸ ἀμερές) a na druhé straně dělitelnou variantu (μεριστός), o níž je řečeno, že vzniká v oblasti těl (ἢ περὶ τὰ σώματα γιγνομένη [sc. οὐσία]; srv. τὸ κατὰ τὰ σώματα μεριστόν).⁵ V rámci každého z těchto tří velkých rodů jsou obě tyto varianty nejprve smíšeny dohromady v třetí, prostřední variantu. Tři prostřední směsi, jež takto vzniknou, jsou pak samy opět smíšeny v jedinou směs, která vytváří materiál, s nímž demiurg nadále pracuje. Z tohoto výkladu víme, že duše světa nemá ani přirozenost nedělitelné a neproměnné (inteligibilní) formy, ani přirozenost dělitelného tělesa, které vzniká a zaniká, nýbrž že má jakýmsi způsobem podíl na obojím, jsouc sama čímsi prostředním mezi nimi. A druhá věc, kterou víme, je, že tato surovina, která je podkladem všech dalších určení, je směsí bytí, totožnosti a různosti, tj. že má cosi společného s oněmi třemi velkými rody, jež jsou podle *Sofisty* ve svých vzájemných implikacích nezbytnou podmínkou každého *logu*.

Této původní směsi se posléze dostává veskrze matematického rozčlenění působením demiurga, který ji „rozděluje“ na zlomky, „rozřezává“ na tvary a ty uvádí do pohybu.⁶ Nebudeme zde prodlévat u matematických detailů této struktury. Postačí, když zmíníme,

že zahrnuje aritmetické poměry, geometrické útvary a pravidelné pohyby. Výsledkem tohoto rozčlenění je, že světová duše představuje prostřední substanci *sui generis*, která má kromě své ontologické přirozenosti směsi, jak jsme ji popsali výše, svou matematicky určenou formu trojrozměrného útvaru, který se sám v sobě pravidelně pohybuje. Jako celek má tento útvar podobu koncentrických sfér s jedním objímajícím kruhem, který se otáčí okolo jedné osy, a sedmi vnitřními kruhy, které se otáčejí podél jiné osy, a to některé navzájem v opačném směru a různou rychlostí. Vnější kruh je nazván kruhem téhož, zatímco sedmičlenný vnitřní kruh kruhem různého.

Geometrická konstrukce a mechanika světové duše má svůj zjevný astronomický a kosmologický význam.⁷ Ale směs ontologických rodů, která leží v jejím základu, jakož i matematická determinace této směsi prostřednictvím řady intervalů a středů má jiný, gno-seologický význam. Mají vysvětlit racionální schopnosti duše: její schopnost vytvářet λόγος, racionální výklad toho, s čím se setkává. Timaios nás o tom nenechává na pochybách: Právě *proto*, že byla smíšena z prostředních mezisměsí bytí, totožnosti a různosti, a *proto*, že byla rozkrájena určitými intervaly a pospojována určitými středy, je duše schopna zároveň s tím, jak udílí své vlastní pohyby tělu světa – tělu, které zároveň objímá i prostupuje –, činit výpovědi o kategoriálních určeních jako „týž“, „různý“, „ve vztahu k tomu a tomu“, „po té a té stránce“, „tím a tím způsobem“, „tehdy a tehdy“, jež jsou spjata s věcmi, jichž se „dotýká“.⁸ „Dotýká se“ na jedné straně čehosi, co má „roptýlenou“ povahu (οὐσίαν σκεδαστήν) věcí, jež vznikají (τὰ γίγνομενα), a na druhé straně čehosi, co má nedělitelnou povahu (οὐσίαν ἀμέριστον) toho, co je vždy totožné (τὰ κατὰ ταῦτὰ ἔχοντα αἰ).⁹ Díky své prostřední přirozenosti smíšené z nedělitelných a dělitelných ingrediencí má světová duše takřkajíc přístup do obou říší: do říše inteligibilních forem i do říše vznikajících a zanikajících těl. Protože je v kontaktu s oběma, činí pravdivé výpovědi o inteligibilních formách ve vztahu k jiným inte-

³ Platón, *Tim.* 35a1–b1.

⁴ Platón, *Soph.* 254b–259b.

⁵ Platón, *Tim.* 35a1–6.

⁶ Platón, *Tim.* 35b–36d.

⁷ Podrobněji srv. F. Karfík, *Die Beseelung*, str. 99 n. a 176–180.

⁸ Platón, *Tim.* 37a–c.

⁹ Platón, *Tim.* 37b6–c3.

ligibilním formám nebo o tělech ve vztahu k inteligibilním formám nebo o tělech ve vztahu k jiným tělům. Týkají-li se tyto výpovědi pouze inteligibilní skutečnosti (τὸ λογιστικόν), mají povahu „náhledu a vědění“ (νοῦς ἐπιστήμη τε); týkají-li se smyslově vnímatelné skutečnosti (τὸ αἰσθητόν), mají povahu „pravdivých mínění a pevných věr“ (δόξαί και πίστεις ... βέβαιοι και ἀληθεῖς). Ty první oznamuje – bez hlesu – kruh téhož, zatímco ty druhé šíří po celé světové duši kruh různého.¹⁰

Vnitřní struktura a pohyby světové duše tak vysvětlují různé typy poznání, zahrnující myšlenkový náhled (νοῦς) právě tak jako mínění (δόξα). Přestože svět jakožto dokonalá živá bytost nemá žádné zvláštní smyslové orgány,¹¹ je vybaven vnitřním vnímáním smyslových věcí, jež jsou všechny obsaženy v něm.¹² Mínění, která vznikají z doteku s nimi, jsou pravdivá, protože kruh různého se otáčí naprosto pravidelně,¹³ právě tak jako kruh téhož,¹⁴ který dává vzniknout náhledu myslí. Jakkoli to Timaiův extrémně zhuštěný výklad kognitivních schopností neříká výslovně, zdá se, že skutečně připisuje schopnosti myšlenkového náhledu (νοῦς) a vědění (ἐπιστήμη) kruhu téhož, zatímco schopnosti mínění (δόξα) a věření (πίστις) kruhu různého. To dobře odpovídá astronomickým pohybům světové duše. Oběh jednoduchého kruhu téhož objímá a unáší s sebou všechny oběhy sedmičetného kruhu různého. Podrží si nad nimi κράτος,¹⁵ panovnickou moc, aniž je jimi sám jakýmkoli způsobem narušován. Svým jednoduchým pravidelným otáčením se dotýká inteligibilních forem a prostředkuje tento nejvyšší druh poznání oběhům kruhu různého, jež na něm tímto způsobem participují. Proto když přicházejí do styku se smyslově vnímatelnými tělesy, jsou oběhy kruhu

¹⁰ Platón, *Tim.* 37b6–c3.

¹¹ Platón, *Tim.* 33c1–6.

¹² Srv. G. Reydam-Schils, *Plato's World Soul: Grasping Sensibles without Sense-perception*, in: T. Calvo – L. Brisson (vyd.), *Interpreting the Timaeus – Critias*, Proceedings of the IV Symposium Platonicum, Sankt Augustin 1997, str. 261–265.

¹³ Platón, *Tim.* 37b7: ὁρθὸς ἰών.

¹⁴ Platón, *Tim.* 37c2–3: εὐτροχος ὢν.

¹⁵ Platón, *Tim.* 36c.

různého schopny identifikovat je správně jako to, čím jsou ve vztahu k inteligibilním formám.¹⁶

Duše člověka

Ale obraťme se konečně k lidským duším, jež jsou ostatně podle Timaiova výkladu o původu živočišných druhů také dušemi zvířat. Ty mají, jak jsme řekli již úvodem, dvě části: nesmrtelnou a smrtelnou. Nesmrtelnou část těchto duší vyrábí pro každou z nich sám demiurg, a to z týchž základních surovin jako světovou duši, podle téže receptury na výrobu směsi a podle týchž aritmetických, geometrických a mechanických postupů.¹⁷ Výsledek je proto téměř týž: matematicky strukturované prostřední jsoucno *sui generis* ve tvaru koule pohybující se samo v sobě jednoduchým pohybem kruhu téhož a sedmičetným pohybem kruhu různého.¹⁸ Jediný rozdíl ve vztahu k duši světa, který je zmíněn, je skutečnost, že původní suroviny základní směsi jsou „zbytky“ (ὑπόλοιπα) po výrobě duše světa, které již nejsou prvotřídní, nýbrž druhého a třetího řádu.¹⁹ Ale navzdory tomuto rozdílu má lidská duše totéž vnitřní vybavení, a může proto vykonávat tytéž kognitivní funkce jako duše světa. Funguje-li v souladu se svou původní přirozeností²⁰ – k čemu ovšem dochází jen zřídka –, je schopná myšlenkového náhledu (νοῦς), který uchopuje pravdu, tj. inteligibilní formy,²¹ právě tak jako pravdivého mínění založeného na smyslovém vnímání.²²

A přece, podmínky nesmrtelné části duše se podstatně liší od podmínek duše světové. Není to však dáno její přirozeností nebo její vnitřní strukturou, nýbrž vnějšími podmínkami, v nichž je odsouzena žít, jakmile je jednou uvázána do smrtelného těla. Lidská duše

¹⁶ Srv. F. Karfík, *Die Beseelung*, str. 197 n.

¹⁷ Platón, *Tim.* 41d4–7.

¹⁸ Platón, *Tim.* 43a4–5; 43d1–6; 44b2–3; 44d3–5; 47b8; 90c7–d5.

¹⁹ Platón, *Tim.* 41d5–7.

²⁰ Platón, *Tim.* 90d5: κατὰ τὴν ἀρχαίαν φύσιν.

²¹ Platón, *Tim.* 51d5–6 a 90c1–3 spolu s 51d3–5.

²² Platón, *Tim.* 44b1–7 spolu s 51d2–7.

totiž na rozdíl od duše světa neobsahuje vše tělesné v sobě. Naopak, nachází se sama v těle, které je vystaveno vlivu jiných těl a je na tomto vlivu dokonce závislé. Jsouc omezenou částicí spjatou s omezenou tělesnou masou je nesmrtelná lidská duše mnohem slabším partnerem těla než všeobjímající a všeprostopupující duše světa ve svém spojení s tělem světa. Nemá nad svým tělem na počátku jejich společného života vládu; musí naopak tvrdě – a vlastně až do konce života – pracovat na tom, aby získala kontrolu nad tělesnou masou, která narušuje její pohyby svým mocným vlivem.²³ V okamžiku, kdy vstoupí do drobného dětského těla, nesmrtelná část lidské duše se nejprve zcela porouchá.²⁴ Kruh téhož se pod nápořem smyslových vněmů, které na něj dopadají, úplně zastaví.²⁵ Duše tak ztrácí schopnost myšlenkového náhledu.²⁶ Protože kruh téhož přestal vykonávat vládu,²⁷ kruh různého se vymyká kontrole a jeho četné oběhy se pod nápořem smyslových vněmů stávají nepravidelné a dokonce úplně chaotické.²⁸ Důsledkem tohoto poškození je, že se pohyby kruhu různého stávají zcela iracionální²⁹ a výroky, které nadále pronášejí, jsou mylné.³⁰ Trvá dlouhá léta růstu a konsolidace lidského těla, podporovaných lékem výchovy, než nesmrtelná část duše spraví své těžce poškozené oběhy a kruh téhož může opět nabýt vrchu nad kruhem různého.³¹ Teprve pak, pokud se jí to podaří – což nebývá vždy – se člověk stává εμφορῶν,³² tj. získává podíl na schopnosti myšlenkového náhledu (νοῦς).³³

²³ Platón, *Tim.* 42a3–d2.

²⁴ Platón, *Tim.* 43d2–3.

²⁵ Platón, *Tim.* 44a–43c.

²⁶ Platón, *Tim.* 44a8: ἀνοῦς ψυχῆ γίγνεται.

²⁷ Platón, *Tim.* 43d3, 44a4–5.

²⁸ Platón, *Tim.* 43d3 nn.

²⁹ Platón, *Tim.* 43e3: φέρεσθαι μὲν, ἀλόγως δὲ φέρεσθαι.

³⁰ Platón, *Tim.* 43e9–44a3: αἱ περιφοραὶ ... τάναντία τῶν ἀληθῶν προσαγορεύουσαι ψευδεῖς καὶ ἀνόητοι γεγόνασιν.

³¹ Platón, *Tim.* 44b1 nn.

³² Platón, *Tim.* 44b7.

Tento popis vlivu lidského těla na individuální nesmrtelnou duši v průběhu jejího vtělení působí dojmem, jako by existovala bezprostřední interakce mezi tělem a duší. V pasáži, v níž poprvé podrobněji popisuje, jak mladí bohové vyrábějí lidské bytosti, Timaios skutečně říká: „Uvázali oběhy nesmrtelné duše do přitékajícího a odtékajícího těla.“³⁴ Podle tohoto popisu se zdá, že mezi nesmrtelnou duší a smrtelným tělem neexistuje nic dalšího. Tělo působí přímo na duši. Můžeme se ptát, jak je to možné. Jak může viditelné tělo působit na neviditelnou duši? A *vice versa*: jak může neviditelná duše působit na viditelné tělo, které má *ex hypothesi* ovládat. Obecná odpověď na tuto otázku zní, že tělo a duše na sebe mohou navzájem působit natolik, nakolik je jedno i druhé v pohybu. Jde vždy o pohyb působící na pohyb: jedním nebo druhým směrem.³⁵ Duše je sice čímsi odlišným od těla, ale není úplně odlišná. To je třeba zdůraznit proti velmi rozšířené představě, že duše je u Platóna naprosto netělesná. Víme totiž, že je vyrobena napůl ze suroviny, která má cosi společného s tělesností – z bytí, totožnosti a různosti, jež „vznikají v oblasti těl“ – a víme také, že se stále pohybuje, tak jako se téměř ustavičně pohybují i tělesa. Pohyb, který předpokládá nějaký rozprostraněný – tak či onak dělitelný – substrát, je jejich společným údělem. V případě těl jde však o jiný druh pohybu než v případě duší. Pohyby duší jsou přirozeně kruhové v souladu s jejich sférickým tvarem, zatímco pohyby těl, které demiurg tvaruje do podoby pravidelných těles, z nichž každé je složeno z určitého počtu pravouhlých trojúhelníků, se přirozeně pohybují jedním z šesti přímočarých pohybů – dopředu a dozadu, nahoru a dolů, doprava a doleva.³⁶ Střet mezi duší a tělem je tedy střetem dvou typů pohybu. Může vyústit zhruba řečeno buďto v transformaci přímočarého pohybu v kruhový, nebo naopak, nebo v dočasně zastavení. Duše, která ovládá tělo, mu předává své vlastní kruhové pohyby; tělo, kte-

³⁴ Platón, *Tim.* 51e5–6.

³⁵ Platón, *Tim.* 43a4–6.

³⁶ Srv. F. Karffik, *Die Beseelung*, str. 197 n.; T. K. Johansen, *Plato's Natural Philosophy*, str. 141 n.

³⁶ Srv. F. Karffik, *Die Beseelung*, str. 150–185.

ré přemáhá duši, „překrucuje“, „lámé“ a „deformuje“ její kruhové pohyby a působí, že se obracejí „tu nazpátek, tu napříč, tu vzhůru nohama“ nebo že se úplně zastavují.³⁷

II. Smrtná duše

Ale podívejme se blíže na spojení nesmrtné části duše s lidským tělem. Mladí bohové dostávají od svého otce přikázáno, aby sešili to, co je nesmrtné, s tím, co je smrtné.³⁸ Demiurg sám pak vyrábí nesmrtné duše a předává je svým pomocníkům, jimž ukládá dvojitý úkol: jednak uhníst smrtná těla a jednak vyrobit „vše to, co ještě zbývalo přidat k lidské duši“.³⁹ O tomto zbytku lidské duše, který mladí bohové musí dodat k jejímu „nesmrtnému počátku“ vyrobenému samotným demiurgem, se v následujícím Timaiově výkladu hovoří po pravidle jako o „smrtném druhu“ či „smrtné části“ duše.⁴⁰ Máme tedy před sebou tři různé věci: nesmrtný počátek lidské duše na jedné straně, smrtné tělo na straně druhé a smrtnou část lidské duše kdesi mezi nimi. Tu se okamžitě vynořuje otázka: Co je tato smrtná část duše? Je to, jakožto část duše, cosi podobného nesmrtné části? Anebo je to, jakožto smrtná část, spíše cosi podobného tělu? Anebo je to jakási entita *sui generis*, která není ani nesmrtnou duší ani smrtným tělem, nýbrž právě tím, čím je ona sama? Ale jaký typ věci by to pak byl? Očekávali bychom, že Timaios tyto otázky zodpoví. Ale není tomu tak. To je zarážející skutečnost, zvláště ve srovnání s detailními výklady věnovanými jak nesmrtné duši, tak smrtnému tělu. Timaios nikde neříká, z čeho byla smrtná duše vyrobena ani jaký dostala tvar. Nikde nevysvětluje, čím je v termínech ontologických a matematic-

³⁷ Platón, *Tim.* 43d2–e4.

³⁸ Platón, *Tim.* 41d1–2: ἀθανατῶ θνητὸν προσουφαινοντες.

³⁹ Platón, *Tim.* 42d7–e1: τὸ τ' ἐπίλοιπον, ὅσον ἐτι ἦν ψυχῆς ἀνθρῶπινης δέον προσγενέσθαι.

⁴⁰ Platón, *Tim.* 61c7–8: ψυχῆς ὅσον θνητόν. 65a5: τῶ θνητῶ τῆς ψυχῆς. 69c7–8: ἄλλο τε εἶδος ... ψυχῆς ... τὸ θνητόν γένος. 73 d3: τὸ λοιπὸν καὶ θνητὸν τῆς ψυχῆς.

kých určení, kterých užívá, když popisuje výrobu nesmrtné duše a primárních těles, ani nás nikde neseznamuje s postupem, jímž se mladí bohové při výrobě smrtných částí duše řídí.

Co to tedy vlastně smrtná část duše je? Přestože nedostáváme jasnou odpověď na otázku, co je to, dovídáme se místo toho, co můžeme nalézt v ní a v čem můžeme nalézt ji. Prozkoumejme tedy Timaiovy odpovědi na tyto dvě otázky. Možná se tak přiblížíme odpovědi na onu první otázku.

Co je v ní

V několika pasážích Timaios poměrně jasně definuje, co lze nalézt ve smrtné části duše. Neexplicitnější z těchto pasáží je 69c8–d6. Zde se dovídáme, že smrtná část duše má v sobě „mocné a nutné vzruchy“, totiž slast a bolest, odvalu a strach, hněv a naději, a že tyto vzruchy jsou smíšené s iracionálním smyslovým vnímáním a s touhou, která je schopna čehokoli. Tento výklad odpovídá dřívějšímu výkladu (42a2–b1), kde demiurg vysvětluje svým pomocníkům, co bude následovat, až bude nesmrtná duše zasazena do smrtného těla: pod nápořem tělesných mas, které přicházejí a odcházejí – míněny jsou procesy výživy a vyměšování – vznikne z prudkých vzruchů za prvé jakýsi typ smyslového vnímání, za druhé touha smíšená se slastí a bolestí a za třetí strach a hněv a všechny podobné vzruchy, jež následují po nich. Tyto dvě pasáže dohromady nám tedy říkají, že smrtná část duše je místo, kde tělesné procesy dávají vzniknout vzruchům (παθήματα) a tyto vzruchy smyslovému vnímání (αἰσθησις), které je iracionální (ἄλογος), a že iracionální smyslové vnímání je spjata s touhou (ἐρως) a jako takové vyvolává specifičtější vzruchy, jako je slast (ἡδονή) a bolest (λύπη), hněv (θυμός) a strach (φόβος).

Jestliže nyní ve světle těchto objasnění pohlédneme znovu na popis spojení nesmrtné duše se smrtným tělem v pasáži 43a nn., pochopíme, že to, co se na první pohled jeví jako bezprostřední spojení nesmrtné duše s tělem, je ve skutečnosti popisem procesů, které je třeba lokalizovat do smrtné části duše. Proudění vnějších tělesných mas působící na lidské tělo dávají vzniknout vzruchům (παθήματα), které vyvolávají pohyby (κινήσεις) procházející tělem až k duši, tj. až ke kruhům různého a téhož v její nesmrtné

části.⁴¹ Tyto pohyby probíhající mezi obvodem afikovaného těla a oběhy nesmrtelné části duše se nazývají smyslové vněmy (αἰσθησεις)⁴² a tvoří spolu se vzruchy, z nichž vznikají, první, nejzákladnější vrstvu toho, co Timaios v pasážích 42a a 69c–d popisuje jako procesy odehrávající se ve smrtelné části duše.

V jiné pasáži (64a–c), kde Timaios přistupuje k analýze vzruchů slasti a bolesti, se setkáváme s podrobnějším výkladem toho, jak vzniká pohyb smyslového vnímání a jak se šíří lidským tělem. Lidské tělo se skládá ze čtyř živlů. Tyto živly, z nichž každý má podobu jednoho ze čtyř pravidelných těles, mají v závislosti na svých geometrických vlastnostech různou pohyblivost: oheň – čtyřstěn – je nepohyblivější, vzduch – osmistěn – je méně pohyblivý, voda – dvacetistěn – je spíše těžkopádná a země – krychle – je nejméně pohyblivá ze všech.⁴³ Různé tkáně lidského těla jsou různé směsi čtyř živlů.⁴⁴ V jedné, např. v oční tkáni, je větší množství ohně, v jiné, např. v kostech, je větší množství země. Proto jsou také tkáně více nebo méně pohyblivé.⁴⁵ Jestliže nějaké vnější těleso působí na lidské tělo, může narazit na pohyblivější nebo méně pohyblivou část. V obou případech v nich vyvolává vzruch (πάθος). Ale je-li tato část ve své vnitřní živlové struktuře spíše nepohyblivá – jako např. vlasy –, pohyby, které na ni působí, se v ní zastaví a nedosahují dále.⁴⁶ Vzruch, který tak vzniká, zůstává „nevnímáný“ (ἀναισθητόν). Jestliže naopak působí na tkáň, která je snadno pohyblivá, tyto pohyby pokračují a razí si cestu skrze tuto tkáň tím, že uvádějí její živlové složky do kruhového pohybu, který předává vyvolaný vzruch dál a dál (διαδίδωσιν κύκλω μόρια ἕτερα ἑτέροις ταῦτόν

⁴¹ Platón, *Tim.* 43b5–44b1, 43c5–7, 44a5.

⁴² Platón, *Tim.* 43c5–7.

⁴³ Platón, *Tim.* 55d8–56a3.

⁴⁴ Platón, *Tim.* 73b nn. Viz k tomu F. Solmsen, *Tissues and the Soul. Philosophical Contributions to Physiology*, in: *Philosophical Review*, 59, 1950, str. 435–468, zej. 445–459, přetisk in: týž, *Kleine Schriften*, I, Hildesheim 1968, str. 502–535; L. Brisson, *Le Meme et l'Autre*, str. 420–423.

⁴⁵ Platón, *Tim.* 64c4–c7. Viz též 45b2–46a2 a 73e1–5.

⁴⁶ Platón, *Tim.* 64b6–c5.

sc. τὸ πάθος), dokud nedosáhne k rozumové části (τὸ φρόνημον) lidské bytosti a neoznámí jí, jakou povahu má afikující působnost (δύναμις) vnějšího těla, jímž byl vyvolán.⁴⁷ Takovýto vzruch, který prochází lidským tělem a nakonec se dotýká racionální části lidské duše, se stává „vnímáný“ (αισθητόν).

Díky tomuto popisu vidíme zřetelněji, co je to smyslové vnímání. Je to kruhový pohyb živlových částíček některých pohyblivějších tkání lidského těla, který působí na oběhy nesmrtelné duše.⁴⁸ Tuto interpretaci podporuje podrobný výklad procesu vidění v pasáži 45b–46a. Zrak podle Timaa pracuje následovně: Z oka vychází proud velmi jemného ohně. Tento proud srůstá s jemu příbuzným ohněm denního světla v jediné těleso – v jakýsi ohňový kužel. Toto kónické ohňové těleso, které prochází okem, je celé ὁμοιοπαθές, tj. má všude stejnou schopnost přijímat vzruchy. Díky tomu předává pohyby (κινήσεις) kterékoli z vnějších věcí, jíž se dotkne, nebo která se dotkne jeho, do nitra lidského těla, dokud nedospějí k duši. V tomto procesu spočívá zrakové vnímání. Ohňové kónické těleso procházející okem představuje jakési prodloužení lidského těla, obnovující se tkáň, která vyrůstá vždy znovu, kdykoli otevřeme oči v denním světle,⁴⁹ a která našemu tělu umožňuje, aby se dostalo do styku se vzdálenějšími předměty, jež se tak stávají předmětem zrakového vnímání. I tehdy, když zavřeme oči a usneme, pohybuje se ona část jemného ohně, která zůstala uvnitř našeho těla, dál. Protože z něho nemůže vystoupit, rozlévá svou δύναμις v jeho nitru a zmírňuje jeho pohyby nebo – je-li sama ještě rozrušena nějakým prud-

⁴⁷ Platón, *Tim.* 64b3–6.

⁴⁸ Podle L. Brissona (*Plato's Theory of Sense Perception in the Timaeus: How it Works and What it Means*, in: *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*, 13, 1997, str. 157–159), je agentem šíření vzruchu v lidském těle konec konců krev. Opatrněji bych řekl, že je to oheň jakožto neaktivnější živel obsažený v lidském těle (78a). Právě oheň tvoří také onen spojující článek mezi srdcem a nesmrtelnou duší, který Brisson v Platónově teorii postrádá (*Plato's Theory of Sense Perception*, str. 164 n.). Oheň může působit na nesmrtelnou duši proto, že ani ona není zcela netělesná (pace Brisson tamt.).

⁴⁹ Platón, *Tim.* 64d5–7.

ším působením předmětů, jež předtím viděla – rozehrává v něm fantazijní představy (φαντάσματα), dávajíc tak vznikat snům.⁵⁰

Ačkoli to není výslovně řečeno, musíme si tyto pohyby vnitřního ohně zřejmě představovat jako víceméně kruhové pohyby podobné pohybům každého smyslového vněmu⁵¹ nebo oběhům dechu,⁵² krve⁵³ či jiných šťáv ve zdravém těle.⁵⁴ Konec konců je to vždy oheň jakožto nejpohyblivější ze čtyř živlů, jež uvádí do pohybu ostatní živly a udržuje je v něm. To platí jak pro tělo světa, tak pro tělo člověka.⁵⁵ V případě světového těla je navíc výslovně řečeno, že je to otáčivý pohyb universa – tj. rotace jeho nejzazší sféry působená oběhy kruhu téhož světové duše –, jež vtlačuje tělíška ohně, soustředěná hlavně při obvodu světového těla, do průzev mezi částicemi ostatních živlů, a udržuje tak celé tělo světa v neustálém pohybu.⁵⁶ Pohyby světového těla tak nakonec působí kruhový pohyb světové duše prostřednictvím nejpohyblivějšího z živlů.⁵⁷ Lze předpokládat, že podobně je tomu – alespoň do určité míry – také v případě lidského těla a že existuje spojitost mezi kruhovými pohyby nesmrtelné části lidské duše a pohyby nejpohyblivějších živlových součástí lidského těla.

Ale vraťme se k našim otázkám. Je-li smrtelná část duše místem, kde dochází ke smyslovému vnímání, jsme nyní schopni alespoň říci, co je to smyslové vnímání. Je to pohyb vyvolaný v určitých

⁵⁰ K podrobnější analýze procesu zrakového vnímání v *Timaiu* srv. K. Ierodiakonou, *Plato's Theory of Colours in the Timaeus*, in: *Rhizai*, 2, 2005, č. 2, str. 219–233; k analýze procesu sluchového vnímání srv. P. Lautner, *The Timaeus on Sounds and Hearing with Some Implications for Plato's General Account of Sense-Perception*, in: *Rhizai*, 2, 2005, č. 2, str. 235–253.

⁵¹ Platón, *Tim.* 64b4: κύκλω a 64b7: κατ' οὐδένα τε κύκλον ἰόν.

⁵² Platón, *Tim.* 79a–e.

⁵³ Platón, *Tim.* 70b1–2.

⁵⁴ Platón, *Tim.* 83a2.

⁵⁵ Platón, *Tim.* 58a2–c4 a 78a3–6. Viz k tomu F. Karfík, *Die Beseelung*, str. 162–164.

⁵⁶ Platón, *Tim.* 58a4–c4.

⁵⁷ Srv. F. Karfík, *Die Beseelung*, str. 176–178.

částech lidského těla vnějšími tělesy a přenášející skrze ně vzruch, který dospívá až k racionální duši, jež je v těle uzavřena. Tento pohyb má dva konce, mezi nimiž probíhá: vnější těleso působící na lidské tělo na jedné straně a racionální, tj. nesmrtelnou duši na straně druhé. Tyto dva konce musí být vůči smrtelné části duše vnější. Proto chceme-li vědět, co je to smrtelná část duše, musíme se ptát, co zbývá mezi těmito dvěma konci. Zbývá mezi nimi zjevně pouze lidské tělo či spíše ty jeho části, které jsou díky svým pohyblivějším tkáním schopny nejenom přijímat, ale také předávat vzruchy vyvolané v těle vnějšími věcmi dál až k rozumové duši.

Podívejme se nyní krátce na další vzruchy vznikající ve smrtelné části duše. Nejdůležitější z nich jsou slast (ἡδονή) a bolest (λύπη). Bolestivý vzruch (πάθος ἀλγεινόν) je definován tím, že vzniká proti přirozenosti, násilně a náhle.⁵⁸ Slastný vzruch (ἡδὺ πάθος) je náhlý pohyb toho, co nastalo proti přirozenosti, zpět do přirozeného stavu.⁵⁹ Jak bolest, tak slast jsou vyvolány pohyby⁶⁰ v lidském těle. Tyto pohyby se liší od mírných pohybů, jež vyvolávají smyslové vnímání, tím, že navozují výraznější změnu v přirozenosti – tj. v dané živlové struktuře – tkání, které afikují, zatímco na druhé straně pohyby, které vyvolávají jen nepatrné změny, nejsou vnímány vůbec.⁶¹ V každém případě jsou to pohyby částí lidského těla. Podobně jako o smyslových vněmech rovněž o bolesti a slasti je řečeno, že vznikají ve smrtelné části duše⁶² či že ji afikují,⁶³ avšak afikují zjevně i racionální část duše, jak ukazuje výklad o duševních chorobách způsobených poruchami v konstituci či ve fungování lidského těla.⁶⁴ Jsou tedy podobně jako smyslové vněmy nepochybně čímsi, co náleží k lidskému tělu, jeho tkáním a jeho šťávám. Ale lze se ptát, zda

⁵⁸ Platón, *Tim.* 64c8–d1: τὸ μὲν παρὰ φύσιν καὶ βίαιον γιγνόμενον ἀθρόον, 64e6: ἀλλοτριούμενα.

⁵⁹ Platón, *Tim.* 64d1–2: τὸ δεῖς φύσιν ἀπιὸν πάλιν ἀθρόον. 65a1: καθιστάμενα δὲ εἰς τὸ αὐτὸν πάλιν.

⁶⁰ Platón, *Tim.* 64e6: κινήσεις.

⁶¹ Platón, *Tim.* 64e4–65b3.

⁶² Platón, *Tim.* 69c8–d7.

⁶³ Platón, *Tim.* 65a5.

⁶⁴ Platón, *Tim.* 86b1–87b7.

je máme pojímat jako tělesné procesy či pohyby, které nakonec musí působit na pohyby racionální duše, podobně jako smyslové vněmy, či zda tak v některých případech činí, zatímco v jiných nikoli, jak naznačují některé Timaiovy formulace.⁶⁵

Abychom mohli postoupit ke zbývajícím vzruchům lokalizovaným do smrtelné části duše, totiž k touze (ἐρως), strachu (φόβος), hněvu (θυμός), odvaze (θάρσος), naději (ἐλπίς) a jim podobným, musíme nyní změnit hledisko a sledovat Timaiův výklad o tom, kde v lidském těle jako celku je umístěna smrtelná část duše. Na tomto místě našeho zkoumání by nás tato změna perspektivy neměla překvapovat, neboť již víme, že smrtelnou část duše nelze nalézt nikde jinde než v lidském těle. Nuže, kde v lidském těle?

Kde je ona

Co nyní bude následovat, připomíná proslulou nauku o třech částech duše známou z *Ústavy* a z *Faidra*.⁶⁶ Zůstaňme však v mezích vytyčených Timaiovým výkladem a pokusme se uchopit systematickou jednotu teorie, která je představena v tomto dialogu – za předpokladu, že taková jednotka existuje. Především se dovídáme, že nesmrtelná duše se svými oběhy téhož a různého byla mladými bohy uvázána do té části těla, která se dnes nazývá hlava,⁶⁷ či přesněji řečeno do té části morku, která se nazývá mozek a která je sama umístěna v hlavě⁶⁸ pod ochraným krovem lebky.⁶⁹ Smrtelný „druh“ (εἶδος) duše byl umístěn odděleně od nesmrtelného do hrudníku

⁶⁵ Platón, *Tim.* 65a5, 77b5–6.

⁶⁶ K této velmi diskutované nauce srv. např. A. E. Taylor, *A Commentary on Plato's Timaeus*, Oxford 1928, str. 496–499; T. Robinson, *Plato's Psychology*, Toronto 1970, str. 119–125; J. Rist, *Plato Says That we Have Tripartite Souls. If this Is Right, What Can we Do about it?*, in: *Sophiēs maieutores. Hommage à Jean Pépin*, Paris 1992, str. 103–124, přetisk in: *týž, Man, Soul and Body. Essays in Ancient Thought from Plato to Dionysius*, Aldershot – Brookfield 1996, I; T. K. Johansen, *Plato's Natural Philosophy*, str. 153–159.

⁶⁷ Platón, *Tim.* 44d3–6. Viz též 69d6–e3.

⁶⁸ Platón, *Tim.* 73c6–d2.

⁶⁹ Platón, *Tim.* 73e6–7.

(στήθεις) čili do té části těla, která se podle Timaiia nazývá trup (θώραξ).⁷⁰ Nicméně separace smrtelné části duše od nesmrtelné není naprostá. Existuje mezi nimi spojení, šíje, která spojuje trup s hlavou a která se nazývá krk.⁷¹

To je však jen velmi obecný popis umístění smrtelné části duše v lidském těle. Timaios vzápětí podává mnohem podrobnější. Ten začíná distinkcí mezi dvěma různými druhy smrtelné části duše, lepším (τὸ ἀμεινον) a horším (τὸ χείρον).⁷² Je to v celém dialogu poprvé, kdy slyšíme o tom, že smrtelný druh duše má sám dva druhy. Stojí za připomenutí, že stále ještě nevíme, co to smrtelný druh duše vlastně je. Pokud nyní doufáme, že se dovíme, z čeho jsou vyrobeny či co tvoří tyto dva druhy, budeme zklamáni. Podobně jako v případě celku smrtelného druhu duše jsme se dověděli pouze, co se nachází v ní a v čem se nachází ona, dovídáme se nyní pouze, co se nachází v jejím lepším a co v jejím horším druhu a kde v lidském těle se nacházejí samy tyto dva druhy.

Aby bylo možné umístit tyto druhy každý zvlášť, je lidský trup rozdělen bránicí na dvě části.⁷³ Proto též nyní můžeme oba přiléhavěji nazývat částmi. Lepší část smrtelné duše je lokalizována blíže hlavě, horší část ve vzdálenější sekci trupu. V lepší části vznikají vzruchy hněvu a strachu,⁷⁴ v horší, která je nyní nazývána také žádostivou částí (τὸ ἐπιθυμητικὸν τῆς ψυχῆς), nalézáme vzruchy touhy po jídle, pití a všech potřebách těla. Lze se ptát, zda jde o ἐρως, o němž byla zmínka ve dvou dřívějších pasážích podávajících výčet vzruchů vznikajících ve smrtelné části duše a který byl v jedné z těchto pasáží popsán jako „schopný všeho“ (ἐπιχειρητῆς παντός).⁷⁵ Není to tak jisté. Na jedné straně je τὸ ἐπιθυμητικὸν v přítomné pasáži označeno jako „divoké zvíře“ (θρέμμα ἄγ-

⁷⁰ Platón, *Tim.* 69e3–4.

⁷¹ Platón, *Tim.* 69e1–3.

⁷² Platón, *Tim.* 69e5 nn.

⁷³ Platón, *Tim.* 69e5–70a2.

⁷⁴ Platón, *Tim.* 70a3: ἀνδρείας καὶ θυμοῦ, 70b3: θυμοῦ, 70c1–2: ἐν τῶν δεινῶν προσδοκίᾳ καὶ τῇ τοῦ θυμοῦ ἐγέρσει, 70d5: μετὰ θυμοῦ.

⁷⁵ Platón, *Tim.* 69d4.

γιον), což se zdá odpovídat epithetu „schopný všeho“, ale na druhé straně Timaios v přítomném kontextu neužívá termínu ἔρως, který si patrně šetří pro potřeby pozdějšího výkladu o touze po sexuálním spojení (τῆς συνουσίας ἔρως) a po rození (τοῦ γεννᾶν ἔρως).⁷⁶ Tato touha je však opět představena jako samostatná živá bytost (ζῶον) nadaná duší (ἔμψυχος), která je vsazena jak do mužů, tak do žen, jsouc „neposlušná a poroučivá“ u mužů a „nanejvýš obtížná“ u žen.⁷⁷ Tyto dvě formy touhy, jedna po jídle a pití a druhá po sexuálním spojení a rození, jsou zjevně odlišné ve svých cílech, ale mají cosi společného, co Timaiovi dovoluje popisovat je podobnými výrazy jako jakési nezkratné šelmy, které v lidském těle vedou bezmála samostatný život. Pasáž pojednávající o touze po sexuálním spojení a po rození navíc ukazuje, že termíny ἐπιθυμία a ἔρως mohou být užívány prakticky synonymně.⁷⁸ A tak je snad rozumné chápat termín ἔρως v těch pasážích, kde charakterizuje určitý typ vzruchů vznikajících ve smrtelné části duše, jako dosti obecné označení jakékoli tělesné žádosti či touhy, ať je jejím předmětem jídlo nebo pití, *coitus* nebo *partus*.

Ale existuje ještě jiný důležitý aspekt Timaiova popisu obou částí smrtelné duše. Tyto dvě části mají zvláštní vztah na jedné straně k určitým orgánům umístěným v trupu lidského těla a na druhé straně k racionální duši, která má svou tvrz v hlavě. Lepší část smrtelné duše – θυμός – má těsný vztah k srdci, zatímco její horší část – ἐπιθυμητικόν – k játrům. V obou případech má vztah k tělesnému orgánu co dělat s vlivem, jímž působí racionální – nesmrtelný – druh duše na její smrtelné části. Nicméně způsob, jímž tento vliv vykonává, se v obou případech markantně liší.

Vliv racionální duše na θυμός je bezprostřední. To je důvod, proč je lepší část smrtelné duše lepší: je totiž vůči rozkazům rozumu poslušná (τοῦ λόγου κατήκοος) a pomáhá rozumu působit na žádosti (ἐπιθυμίας), které jsou svou povahou vůči rozumu neposlušné.⁷⁹ Vyjádřeno jasněji to znamená, že nesmrtelná duše působí pří-

mo na lepší část smrtelné duše, která následně působí na její horší část, přičemž toto posledně jmenované působení je prostředkováno srdcem. Lepší část smrtelné duše totiž působí na srdce – přesněji na oheň v krvi, která vře v srdci – a následně prostřednictvím celého systému cév na každou část těla, která má schopnost být afikována smyslovým vnímáním (πᾶν ὄσον αἰσθητικὸν ἐν τῷ σώματι).⁸⁰ Tímto prostřednictvím a pod tímto vlivem se senzitivní části těla stávají poslušné vůči rozkazům rozumu.

Ale existuje ještě jiný druh zprostředkování mezi rozumem (λόγος) a horší částí duše umístěnou v dolní sekci trupu. Tato část je horší právě proto, že je nepřístupná bezprostřednímu působení rozumu, tj. bezprostřednímu vlivu pohybů nesmrtelné duše. Není proto mocna pojmout jakékoli racionální určení (λόγος).⁸¹ Není však úplně zbavena jakékoli schopnosti vnímat. Je přístupná působení obrazů (εἰδωλα) a fantazijních představ (φαντάσματα) racionálních určení.⁸² Tyto obrazy a představy však musejí mít povahu tělesných procesů. Právě v tomto bodě vstupují do hry *játra*. Fungují jako jakési organické zrcadlo, na němž se tvoří obrazy racionálních úvah (διανοήματα) a které je v takto zhmotnělé podobě prostředkuje nižší část smrtelné duše.⁸³ Jakým způsobem nesmrtelná duše na játrech vytváří tyto obrazy, není zcela jasné. Jediné, co o tom Timaios říká, je, že z mysli vychází jakási síla (ἡ ἐκ τοῦ νοῦ φερομένη δύναμις), která na receptivním povrchu jater vytváří jakési otisky (ὄλον ἐν κατόπτρῳ δεχομένῳ τύπους) – popis, který silně připomíná způsob, jímž Timaios líčil vznik otisků inteligibilních forem v prekosmické příjemkyni.⁸⁴ Tyto otisky mají naveskrz povahu tělesných kvalit, jako je trpkost a sladkost. Jako takové mají vliv na horší část smrtelné duše: τὸ ἐπιθυμητικόν. Šíří v ní strach a vyhrožují jí, anebo ji naopak činí smířenou a šťastnou.⁸⁵

⁸⁰ Platón, *Tim.* 70a7–c1.

⁸¹ Platón, *Tim.* 71a3.

⁸² Platón, *Tim.* 71a5–6, b5, c3.

⁸³ Platón, *Tim.* 71a3 nn.

⁸⁴ Platón, *Tim.* 71b spolu s 50c.

⁸⁵ Platón, *Tim.* 71b5–d2.

⁷⁶ Platón, *Tim.* 91a1–b4.

⁷⁷ Platón, *Tim.* 91b4–c7.

⁷⁸ Platón, *Tim.* 91c7–d1: ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ ἔρως.

⁷⁹ Platón, *Tim.* 70a4–7.

Lepší část smrtelné duše, jak vidíme, působí na srdce, zatímco játra působí na horší část smrtelné duše. Tomu odpovídá, že racionální duše působí přímo na lepší část smrtelné duše ($\theta\upsilon\mu\acute{o}\varsigma$) a nepřímo, prostřednictvím srdce a jater, na její horší část ($\acute{\epsilon}\pi\iota\theta\upsilon\mu\eta\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$). Smysl této nauky o podvojném působení na $\acute{\epsilon}\pi\iota\theta\upsilon\mu\eta\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$ – jednak prostřednictvím srdce a jednak prostřednictvím jater – se zdá zjevný: vysvětluje rozdíl mezi vědomým ovládním žádostivosti, k němuž dochází prostřednictvím volných aktů a jehož prostředníky jsou $\theta\upsilon\mu\acute{o}\varsigma$ a srdce, na jedné straně a regulací žádostivosti prostřednictvím jater, která se vymyká vůli a probíhá dokonce mimo oblast vědomí.

Tyto mechanismy jsou velmi zajímavé z hlediska otázek, které zkoumáme. Především ukazují, že smrtelné části duše nezajišťují pouze přenos tělesných vzruchů k racionálním schopnostem nesmrtelné duše, nýbrž že pracují také v opačném směru a zajišťují přenos racionálních pohybů nesmrtelné duše směrem k tělesným tkáním. Ale nejzajímavější na tomto výkladu je spleť interakce mezi racionální duší, smrtelnými částmi duše a oběma prominentními tělesnými orgány srdcem a játry. Vyšší – vznětlivá – část smrtelné duše je totiž schopná podléhat působení racionální duše a působit na tělo, zatímco její nižší – žádostivá – část není schopna podléhat působení racionální duše, a proto na ni musí, má-li být podrobena racionálním pohybům nesmrtelné duše, působit tělesné orgány či přesněji tělesné procesy, které racionální duše v těchto orgánech vyvolává. Tento výklad nás však uvádí do ještě větších rozpaků, pokud jde o přirozenost smrtelné části duše. Její lepší část, $\theta\upsilon\mu\acute{o}\varsigma$, se totiž zdá být čímsi velmi blízkým nesmrtelné duši, zatímco její horší část, $\acute{\epsilon}\pi\iota\theta\upsilon\mu\eta\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$, se od ní zdá být ještě vzdálenější než tělesné orgány srdce a jater. Nemá $\theta\upsilon\mu\acute{o}\varsigma$ nakonec blíž k nesmrtelné duši než k $\acute{\epsilon}\pi\iota\theta\upsilon\mu\eta\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$ a nemá $\acute{\epsilon}\pi\iota\theta\upsilon\mu\eta\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$ blíž k tělu než k $\theta\upsilon\mu\acute{o}\varsigma$? Kdyby tomu tak bylo – a zdá se, že tomu tak skutečně je –, nerozbi- lo by to jednotu „smrtelného druhu“ duše v jejím vztahu k nesmrtelné duši na jedné straně a k tělu na druhé straně?

Obraťme však pozornost k jiné pasáži, ve které se dovídáme něco konkrétnějšího o přirozenosti smrtelného druhu duše. Jde o úsek 73b2–e1, který pojednává o konstituci morku ($\mu\epsilon\lambda\acute{o}\varsigma$). Timaios nám zde říká, že bůh – má ve skutečnosti na mysli mladé bohy⁸⁶ –

uvázal různé druhy ($\gamma\acute{\epsilon}\nu\eta$) duše do nejjemnější tělesné tkáně, jíž je morek. Poté, co vysvětlil, jak mladí bohové připravili panspermii morku z nejpříjemnějších a nejhladších elementárních trojúhelníčků, popisuje, jak byl morek rozporcován a jak mu byly vtištěny tvary ($\sigma\chi\acute{\eta}\mu\alpha\tau\alpha$), jakých si žádaly různé druhy duší. Bohové nejprve vzali jednu porci morku, aby z ní uhnětlí sférickou „hroudu“ mozku, do níž mělo být zaseto božské semeno nesmrtelné duše. Potom uhnětlí jinou porci morku do tvarů, jež měly obdržet zbývající části duše, rozuměj smrtelné duše. Tyto tvary jsou charakterizovány jako okrouhlé a zároveň protáhlé ($\acute{\alpha}\mu\alpha \sigma\tau\omicron\gamma\gamma\upsilon\lambda\alpha \kappa\alpha\iota \pi\omicron\mu\eta\kappa\eta$). To znamená, že morek, do něhož mají být umístěny smrtelné části duše, obdržel tvar čtených dlouhých a tenkých válců, jakoby lan, a že v důsledku toho je takový také tvar smrtelných částí duše. Moderní čtenář by byl nakloněn věřit, že Timaios zde hovoří o nervech, ale není tomu tak, protože nervy objevili až hellénističtí lékaři Hérofilos a Erasistratos.⁸⁷ Timaios zde zjevně hovoří o morku v kostech, a to jak v páteři, tak v ostatních podlouhlých kostech lidského těla, který podle něho plní zhruba tytéž funkce, jež bychom my dnes, podobně jako již pozdější starověcí lékaři, připsali nervům.

Do těchto částí morku je uvázán smrtelný druh duše prostřednictvím jakýchsi „pout“ ($\delta\epsilon\sigma\mu\acute{o}\iota$). Co jsou tato pouta, není úplně jasné. Nicméně jsou zmiňována vícekrát, jednou jako „pouta života“, jindy jako „pouta veškeré duše“, jindy prostě jako „pouta duše“.⁸⁸ Timaios říká, že jsou jakoby ukotvena v morku uvnitř kostí,⁸⁹ a jinde upřesňuje, že jsou sevřena – jako by byla sama stažena jakýmsi dalšími pouty – mezi maximálně kohezivními trojúhelníky, z nichž je utvořen morek.⁹⁰ Z tohoto sevření jsou uvolněna teprve v okamžiku

⁸⁷ Srv. F. Solmsen, *Greek Philosophy and the Discovery of the Nerves*, in: *Museum Helveticum*, 18, 1961, str. 150–197, přetisk in: týž, *Kleine Schriften*, I, str. 536–582; H. von Staden, *Herophilus. The Art of Medicine in Early Alexandria*, Cambridge 1989, str. 155 nn., 247 nn.

⁸⁸ Platón, *Tim.* 73b3: οἱ τοῦ βίου δεσμοί. 73d6: πάσης ψυχῆς δεσμοί. 81d6–7: οἱ τῆς ψυχῆς δεσμοί. K metafoře pout v *Timaiu* viz obšírněji F. Karfík, *Pouta života*, in: *Reflexe*, 24, 2003, str. 23–39.

⁸⁹ Platón, *Tim.* 73d5: καθάπερ ἐξ ἀγκυρῶν.

⁹⁰ Platón, *Tim.* 81d6–e1.

⁸⁶ Srv. F. Karfík, *Die Beseelung*, str. 114–117.

přirozené smrti, když se elementární trojúhelníky opotřebují a jejich soudržnost ochabne věkem.

Opět bychom rádi věděli, co jsou tato „pouta života“ či „pouta duše“, a opět bychom marně čekali, že mám Timaios na tuto otázku odpověď. Jediné, co v tomto ohledu můžeme s jistotou říci, je, že se zjevně jedná o část smrtelné – ale zřejmě také *nesmrtelné* – duše, která je spojena s nejelementárnější strukturou těla, totiž s trojúhelníkovou substrukturou čtyř pravidelných těles, z níž se skládají živly. Znamená to jinými slovy, že existují části lidského těla – totiž morek uvnitř lebky, v páteři a v kostech –, v nichž je duše, smrtelná i nesmrtelná, připoutána k samotným základům tělesné stuktury a z nichž se šíří po ostatních tkáních lidského těla.

Co to je

Pokusíme-li se nyní shrnout, co jsme se dověděli o smrtelném druhu duše, musíme především přiznat, že stále přesně nevíme, co to vlastně je. Ale můžeme se při plném vědomí obtížnosti tohoto úkolu pokusit o zkusnou odpověď na tuto otázku. Zdá se, že je třeba uznat, že smrtelný druh duše nemá žádnou vlastní substanci. Pokud to vůbec něco je, je to jakýsi *pohyb*. Na otázku, *jaký* pohyb a pohyb *čeho*, bychom odpověděli následovně: je to pohyb jistých k tomu uzpůsobených tělesných tkání, vyvolaný v nich kruhovými pohyby nesmrtelné duše. Má proto sám, alespoň do určité míry, povahu kruhového pohybu. Ale protože je to pohyb tělesných tkání, nemůže být dokonale kruhový a musí na sebe brát, alespoň do určité míry, také podobu přímočarého pohybu, který je vlastní elementárním částicím těl. K této kombinaci kruhového s přímočarým pohybem musí do určité míry docházet již v mozku, kde nesmrtelná část duše předává své kruhové pohyby jemné látce morku, do níž je „upoutána“ a která se skládá z nejjemnějších elementárních tělísek, jaká vůbec existují. Jak se pohyb morku šíří dál směrem dolů míchou, stává se specifickou kombinací kruhového a přímočarého pohybu, totiž spirálovým pohybem, který prochází dále kostmi a dosahuje až do konců údů. Z kostí se šíří v ještě přímočařejší – třebaže stále do určité míry kruhové – podobě skrze všechny senzitivní části lidského těla, jež tím činí živým. Na určité specifické části těla, např. na srdce a játra, má specifický dopad. Procházíje těmito specifickými částmi, jsa v nich modifikován a šíře se odtud prostřednictvím krve

dál do jiných tkání, udržuje a reguluje všechny pohyby lidského těla jako organického celku. Ve skutečnosti jsou to právě tyto pohyby, jež ve své cyklické pravidelnosti konstituují tělo jako živý organismus – jako tělesnou strukturu, která přese všechny nezbytné proměny zůstává v podstatě stejná tak dlouho, dokud podržuje tutéž přirozenost. Naopak tkáně, jež se tímto způsobem stávají částmi živého organismu, přijímají působení jiných těles a předávají vzruchy, jež v nich specifické vlastnosti těchto těles vyvolávají, v opačném směru, ale po týchž cestách směrem k nesmrtelné duši uvázané v mozku. Tam se těchto vzruchů „dotýkají“ oběhy racionální duše – přesněji oběhy sedmerého kruhu různého – a „vypovídají“, čím takto zprostředkované vlastnosti afikujících těles jsou a čím ne. To znamená, že na pohyby kruhu různého působí pohyby rozrušených tkání, zprostředkované v poslední instanci pohyby morku. Pohyby kruhu různého rozpoznávají zdroje takto zprostředkovaných pohybů díky oběhům kruhu téhož, nakolik ten zůstává v kontaktu s inteligibilními formami a uschopňuje tak racionální duši vynášet soudy o tom, čemu se zprostředkované vzruchy podobají a čemu ne.

Řečeno co nejjednodušeji a nejstručněji: „smrtelný druh“ duše či „smrtelné části“ duše nejsou než specifické pohyby specifických tkání, pohyby, jež jednak vycházejí z nesmrtelné duše a jednak na ni působí. Neexistuje žádná smrtelná duše mimo tělo živé bytosti a neexistuje žádný jiný substrát smrtelné duše než tělesné tkáně živého organismu. To je důvod, proč Timaios může říci, v čem se smrtelný druh duše nachází a co se nachází v něm, ale proč nemůže říci, co je to *on sám*.

Proti této interpretaci lze vznést následující námitku. V *Timaiu* se vyskytuje známá pasáž, která pojednává o přirozenosti rostlin,⁹¹ kde je explicitně řečeno, že jsou to živé bytosti, které mají účast pouze na třetím druhu duše, tj. na žádostivé části (*ἐπιθυμητικόν*).⁹² Není to důkaz, že existují živé bytosti, které vůbec nemají nesmrtelnou duši, a tedy že smrtelná duše, ba dokonce i její nižší část, je sama o sobě oživujícím principem? Domnívám se, že nikoli. Rostlina je totiž podle Timaiia živou bytostí natolik, nakolik má účast na životě, ale je to živá bytost, která je „setrvalá a zakořeněná“, protože po-

⁹¹ Platón, *Tim.* 77a–c.

⁹² Platón, *Tim.* 77b3–6.

strádá samopohyb.⁹³ Všechno, co dělá, dělá pod vlivem nějakého vnějšího podnětu.⁹⁴ Je to zkrátka bytost, jejíž pohyby nemají počátek v ní samé. Jestliže takováto bytost přesto není pouhým tělesem, nýbrž živým tělem, vděčí za to skutečnosti, že její život vposledku závisí na nějaké jiné duši, která je samohybná, ale která není její vlastní duší. Jaká duše by to mohla být? Existuje v *Timaiu* nějaká jiná duše, která by mohla zastat tuto funkci? Existuje světová duše⁹⁵ a existují zjevně – ačkoli Timaios o nich mnoho nemluví ani nevyjasňuje jejich vztah ke světové duši – také duše nebeských těles: planet a stálic, z nichž jedna každá je živou bytostí⁹⁶ nadanou schopností myslet.⁹⁷ Život rostlin vyrůstajících ze Země, s jejich uspořádanými – tj. opět v zásadě kruhovými⁹⁸ – pohyby, zřejmě vychází z pohybů duše oživujících Zemi. Jako by v nich působila jakási smrtelná část planetární duše. Jako by rostliny – veškerá pozemská vegetace – byly smrtelnými výhonky nesmrtelné duše Země. Což není konec konců člověk sám, jakožto živá bytost, také takovým smrtelným výhonkem nesmrtelné duše – vlastně rostlinou, která je obrácená vzhůru nohama, protože je zakořeněná nikoli v zemi, nýbrž v nebi, odkud pochází její nesmrtelná duše?⁹⁹

ΤΟ ΕΦ' ΗΜΙΝ MEZI ARISTOTELEM A STOIKY

Aristotelés

Ἐφ' ἡμῶν je pojem definovaný původně Aristotelem v jeho etických pojednáních. Přidržíme-li se *Etiky Nikomachovy*,¹ jsou τὰ ἐφ' ἡμῶν v Aristotelově pojetí vymezena jako věci uskutečnitelné v oboru lidského jednání (πρακτά), jejichž příčinou není ani příroda, ani nutnost, ani náhoda, ani intelekt, ale ani všeobecně lidské jednání,² nýbrž výlučně jednotlivci rozvažující³ o určité konkrétní situaci, v níž oni sami právě stojí. K vymezení toho, „co je na nás“ či „co je v naší moci“, dospívá Aristotelés na základě analýzy pojmu rozvažování (βουλευέσθαι) jakožto volby prostředků k dosažení určitého cíle. Z oboru věcí, o nichž tímto způsobem uvažujeme, postupně vylučuje to, co je věčné,⁴ dále to, co sice spadá do oboru κίνησις, ale pohybuje se stále stejně,⁵ dále věci, které jsou pokaždé

⁹³ Platón, *Tim.* 77c3–5: μόνιμον δὲ καὶ κατεργιζωμένον.

⁹⁴ Platón, *Tim.* 77b6–7: πάσχον γὰρ διατελεῖ πάντα.

⁹⁵ Světová duše je výslovně definována jako samohybná, srv. *Tim* 37b5: ἐν τῷ κινουμένῳ ὑφ' αὐτοῦ.

⁹⁶ Platón, *Tim.* 38e5–6: δεσμοῖς τε ἐμψυχοῖς σώματα δεθέντα ζῶα ἐγενήθη (o planetách). 40b5: ζῶα θεῖα ὄντα καὶ αἰδία (o stálicích).

⁹⁷ Platón, *Tim.* 38e6: ἔμαθεν. 40b1: διανοουμένω.

⁹⁸ Platón, *Tim.* 77b7: στραφέντι δ' αὐτῷ ἐν ἑαυτῷ περὶ αὐτό.

⁹⁹ Platón, *Tim.* 90a5–b1 a 41d8–42b1. Viz k tomu P. Gregorić, *Plato's and Aristotle's Explanation of Human Posture*, in: *Rhizai*, 2, 2005, č. 2, str. 183–196.

¹ Aristotelés, *Eth. Nic.* III,3,1112a18 nn. K odpovídajícím, třebaže poněkud odlišným výměřům *Etiky Eudémovy* srv. A. Kenny, *Aristotle's Theory of the Will*, London 1979, str. 3–12.

² Aristotelés, *Eth. Nic.* III,3,1112a32: φύσις, ἀνάγκη, τύχη, νοῦς, πᾶν τὸ δι' ἀνθρώπων.

³ Aristotelés, *Eth. Nic.* III,3,1112a33 n.: ἕκαστοι βουλευονται.

⁴ Aristotelés, *Eth. Nic.* III,3,1112a21–23: τὰ αἰδία, tj. především nehybný hybatel, ale také matematická abstrakta s jejich neměnnými a nutnými vlastnostmi.

⁵ Aristotelés, *Eth. Nic.* III,3,1112a23 n.: τὰ ἐν κινήσει, αἰεὶ δὲ κατὰ ταῦτ' ἀγυρόμενα, tj. jednak pohyby hvězd, jednak sublunární děje, nako-
lik je ovládá nutnost přirozenosti.